

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису

УДК 911.3

**Суспільно-географічне дослідження агропромислового комплексу
Подільського макрорайону**

Спеціальність: **106 географія**

Спеціалізація: **Розвиток продуктивних сил та регіональна економіка**

Дипломна робота
студента 2 курсу
ОС Магістр
денного відділення
Несена Андрія Євгеновича

Науковий керівник
доктор географічних наук, професор
Запотоцький С. П.

Київ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.ТЕТОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ	6
1.1. Агропромисловий комплекс як об'єкт дослідження суспільної географії	13
1.2. Методи та методика дослідження	18
РОЗДІЛ 2.ОЦІНКА РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	22
2.1. Земельні ресурси	27
2.2. Суспільно-географічні чинники розвитку	32
2.3. Розвиток інфраструктури	32
РОЗДІЛ 3.ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ	38
3.1. Галузева структура	44
3.2. Система управління аграрним розвитком у ринкових умовах	47
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Нині Україна, за оцінками вітчизняних та зарубіжних експертів, належить до числа країн з найбільшим рейтингом щодо потенційних можливостей агропромислового виробництва. АПК має стати лідером здійснення реформ, спрямованих на виведення господарства нашої країни з кризи. Україна може і буде величезною аграрною країною Європи.

На сьогодні в Україні АПК є сферою пріоритетної політики, найважливішою ланкою господарства. Агропромислового комплексу належить головна роль у вирішенні продовольчої проблеми і поліпшення умов життя населення України.

Агропромисловий комплекс Подільського суспільно-географічного району займає особливе місце в нашій країні. Саме на території Хмельницької, Вінницької та Тернопільської областей сьогодні наявні чи не всі необхідні умови для становлення та розвитку основних галузей сільськогосподарського виробництва та переробки продукції.

Об'єктом дослідження є агропромисловий комплекс Подільського суспільно-географічного району як складно організоване господарське утворення з його складовими елементами, взаємозв'язками, явищами, процесами, що виникають у процесі взаємодії та трансформації.

Предметом дослідження є територіальні відміни у функціонуванні основних структурних ланок агропромислового комплексу Подільського суспільно-географічного району з оцінкою впливу основних чинників розвитку комплексу.

Метою даної роботи є проведення ґрунтового суспільно-географічного дослідження сучасного стану агропромислового комплексу Подільського суспільно-географічного району з виявленням особливостей розвитку основних комплексуючих галузей, а також виявлення проблем та перспектив подальшого розвитку.

Відповідно до мети роботи нами було поставлено наступні *завдання*:

➤ охарактеризувати теоретичну базу суспільно-географічного дослідження агропромислового комплексу;

- здійснити оцінку розвитку АПК Подільського суспільно-географічного району, охарактеризувати сучасний стан розвитку галузі та визначити місце Подільського суспільно-географічного району у агропромисловому комплексі України;
- визначити роль традиційних та ринкових чинників у формуванні територіальної організації агропромислового комплексу України на прикладі Подільського суспільно-географічного району;
- дослідити регіональні особливості сучасної галузево-територіальної структури агровиробництва в різних організаційно-правових формах господарювання на території району;
- проаналізувати особливості формування ринку продовольства та динаміки споживчого попиту населення в регіоні;
- з'ясувати сучасну інтеграцію спеціалізації сільськогосподарського виробництва території та оцінити вплив ринкового середовища на систему управління аграрним розвитком району.

Методологічною основою роботи є фундаментальні положення теорії географічної науки про взаємодію суспільства та природи, концептуальні підходи українських і зарубіжних учених до комплексного вивчення природно-соціальних систем, географічного поділу праці, інтеграційних процесів, галузевого районування та територіально-господарського комплексоутворення.

В роботі нами було використано набір методів, найбільш доцільних для суспільно-географічного дослідження становлення і функціонування агропромислового комплексу суспільно-географічного району як у часовому, так і в просторовому вимірах: аналізу, синтезу, причинно-наслідкової залежності, типології, системного підходу, порівняльно-географічний, балансний, статистичний, картографічний, математичного моделювання, районування тощо.

Суспільно-географічні аспекти функціонування АПК зустрічаються в дослідженнях багатьох вчених: Г. Кривченка, І. Мукомеля, М. Пістуна, І.

Рибачка, Д. Гука, А. Радченка, І. Кугукала, М. Паламарчука, К. Сироцинського, Р. Івануха, П. Дубінова, І. Жадана, В. Нагірної, Р. Язиніної, А. Шулейкіна, О. Онищенко, А. Ващенко, Л. Коротун та ін. Регіональні АПК в Україні досліджували відомі вчені П.П. Борщевський, Л.О. Мамуль, Л.Г. Чернюк, П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Л.В. Дейнеко та ін.

РОЗДІЛ 1.ТЕТОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

1.1. Агропромисловий комплекс як об'єкт дослідження суспільної географії

На сучасний момент велике господарське значення має той факт, що різні галузі об'єднуються і стають актуальними такі господарські одиниці, як міжгалузеві комплекси. Одним з таких комплексів є агропромисловий. Основними завданнями якого є збільшення ефективності суспільного виробництва, раціональне використання природних умов та ресурсів країни, збільшення об'ємів виробництва продовольства та інших товарів споживання, залежить від науково обґрунтованого функціонування системи територіальних агропромислових комплексів.

Аграрно-промисловий комплекс України був і залишається однією з головних ланок її господарського розвитку, що є важливим об'єктом досліджень суспільної географії. Україна вже давно є потужним виробником сільськогосподарської продукції. Завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам (включаючи найкращі в світі чорноземи, багатий сільськогосподарський досвід та виробничі навички та вигідне суспільне географічне розташування), вона має значний територіальний розподіл праці. Традиційно основою спеціалізації сільського господарства є виробництво зернових, буряків та цукру, соняшнику та олії, льону, овочів та фруктів, продукції тваринництва.

До цього дня агропромисловий комплекс не втратить свого місця. Це найбільший сектор в українському господарстві. Частка агропромислового комплексу у ВВП становить близько 40%, де зосереджена третина основних фондів та трудових ресурсів, зайнятих у матеріальному виробництві країни. У цій галузі формується понад 70% споживчих товарів. Рівень розвитку агропромислового комплексу залежить від функції продовольчого ринку, забезпечення населення споживчими товарами, зайнятості сільських жителів, соціального відродження села та екологічного стану села. На нашу державу припадає 2,3% орних земель у світі, 1,6% виробництва зернових і

зернобобових культур, 6,5% цукрових буряків, 6% картоплі, 1% баштанних та овочевих культур, 0,6% м'яса (усіх видів), 2,2% молока та 1,2% яєць. Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції посідають друге місце в загальному обсязі промислових продажів України, поступаючись лише металургійним компаніям. [1.с. 141]

Тому ми вважаємо, що дослідження розвитку агропромислового комплексу оголошено пріоритетним напрямком. Національна господарство є однією з необхідних умов національної безпеки.

З точки зору суспільно-географічного розташування агропромислового комплексу він розглядається як структура виробничої площі, взаємозв'язані галузі та діяльність, спрямована на здобуття сільськогосподарська продукція задовольняє споживчий попит. Формування агропромислового комплексу відбувається внаслідок взаємодії природних ресурсів з матеріально-технологічними компонентами природного середовища під впливом соціальної географії, довкілля та геоінформаційних факторів. Розробка сільськогосподарська виробничо-агропромислова база підвищує її територіальний рівень у районах з хорошими та стабільними ґрунтово-кліматичними умовами типовою є концентрація попит на товар.

Універсальність та складність розвитку агропромислового комплексу та результат, що визначається фізичними та суспільно-географічними умовами, визначають суть дослідження. Перш за все, це розробка теоретичних засад та методологічних засад сільськогосподарських досліджень; визначення конкурентних переваг території у розвитку сільського господарства та формування агропромислового комплексу, аналіз фізичної географії, соціальної географії та інституційних організаційних факторів її розвиток; визначити агропромислову інтеграцію структур, спеціалізацію та регіональні організації та їх змінні тенденції в системі управління ринком; оцінити ситуацію на ринку продовольчих товарів та експортний потенціал країни; підтвердити суспільно-географічне положення стратегічного напрямку аграрно-промислового комплексу для визначення

його розташування в регіоні, роль розподілу праці та головний посередник зовнішньої діяльності в сільськогосподарській галузі.

Основним завданням суспільно-географічного дослідження агропромислового комплексу є визначення рівня розвитку сільського господарства, пов'язаного з потенціалом природних ресурсів, потребами споживачів, спеціалізованими галузями та формами концентрації виробництва. Важливо враховувати стан внутрішнього та закордонного продовольчих ринків, екологічний стан навколишнього середовища, включаючи земельні ресурси. Типологічні дослідження сільськогосподарських промислових комплексів займають особливе становище шляхом виявлення їх різних типів за допомогою спеціалізації, їх природних зональних характеристик та з урахуванням системи розселення та рівня урбанізації регіону, його соціальної географії та географічних факторів, геополітичне розташування тощо. [11,с.48]

На нашу думку досліджувати агропромислові комплекси слід у розрізі господарських районів України. Такі дослідження мають бути покладені в основу обґрунтування напрямків структурної трансформації АПК, удосконалення його територіальної організації.

Дослідження агропромислового комплексу в цій галузі повинні базуватися на визначенні зв'язку виробничої площі між переробними підприємствами та сировинною площею та механізму її формування на тлі диверсифікації сільського господарства. Особливо актуальним є вивчення спеціалізованих агропромислових комплексів в ринкових умовах, відстеження виробничих тенденцій сировини та їх промислової переробки, географічної концентрації виробництва та визначення ролі цих комплексів у географічному поділі праці, пов'язаному з природними ресурсами регіону і порівняйте з подібними галузями промисловості в інших частинах країни.

Вивчення агропромислового комплексу як складової міжгалузевої територіально-виробничої системи, в якій діють специфічні форми територіально-виробничого міжгалузевого і внутрішньогалузевого комбінування галузей різних підприємств, повинні враховувати низку

теоретичних і практичних положень. Виходячи із позиції системного аналізу, агропромисловий комплекс необхідно розглядати, як регульовану систему, у декількох аспектах. Перше – як організаційну структуру із взаємопов'язаними ланками: товаровиробниками, споживачами, інфраструктурою. Друге – господарську систему відносин. Між складовими якої у певній мірі проявляється регулятивна роль держави. Саме регулятивно-управлінська роль останньої, ставить за мету господарськими та організаційними механізмами домогтися забезпечення населення продуктами харчування вітчизняного виробництва та гарантувати продовольчу безпеку.

Організаційно агропромисловий комплекс складається із трьох основних видів структур: компонентної (галузевої), функціональної та територіальної. Аналіз комплексу як складової суспільно-географічної системи безпосередньо базується на розгляді цих видів структур, що найповніше характеризують якісні сторони, характер розміщення та взаємодії елементів комплексу як системи.

Основу галузевої структури агропромислового комплексу складають такі ланки (Рис.1.1.):

Перша ланка стосується галузей, що забезпечують виробничі засоби для агропромислових комплексів: трактори та сільськогосподарська техніка, легке промислове обладнання, харчова промисловість, меліорація земель, мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин, корми та будівництво. Частка агрегату у загальному обсязі виробництва комплексу становить приблизно 15%.

Друга ланка агропромислового комплексу безпосередньо включає сільськогосподарське виробництво, мисливство та лісове господарство. Цей сектор виробляє понад 45% загальної продукції комплексу.

Третя ланка включає галузі, що забезпечують постачання, переробку сільськогосподарської продукції та доведення її до споживачів. Це харчова, м'ясна, молочна продукція, риба, борошно, зернові та легка промисловість для переробки сільськогосподарської сировини, торгівлі продуктами

харчування та громадського харчування. На цю площу припадає приблизно 40% від загальної продукції комплексу. [28, с 185]

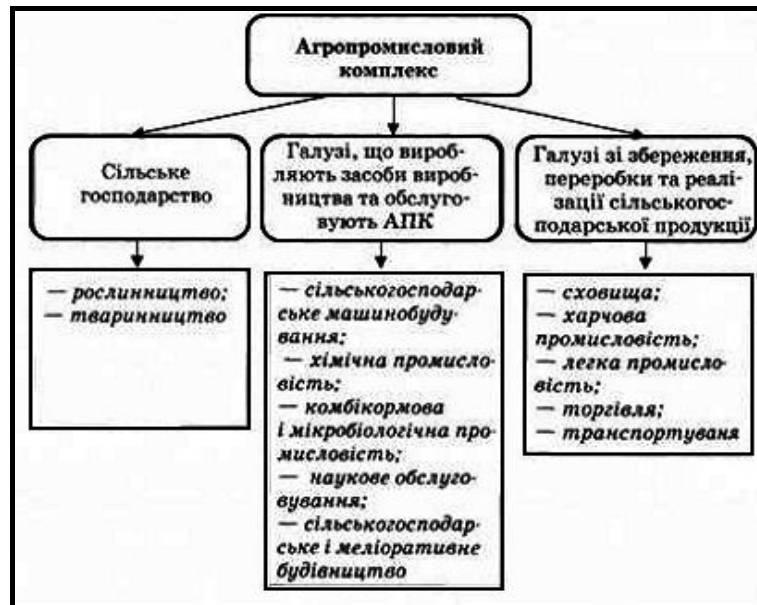

Рис 1.1 галузева структура АПК [24.с. 410]

У складі функціональної структури за оцінками є виділення трьох основних аспектів: функціонально-територіального, функціонально-організаційного та функціонально-галузевого. Для АПК характерним будуть відповідні форми територіальної структури, складність яких залежатиме від рівня територіальної концентрації галузей первинної та вторинної сфери, характеру зв'язків, ступенів їхнього розвитку, суспільно-географічного положення таксономічних одиниць і масштабів виробництва.

Кожне агропромислове підприємство не може працювати ізольовано, тому повинно підтримувати певні зв'язки з іншими комерційними структурами. Ці зв'язки можуть бути слабкими, нейтральними та сильними. Залежно від ступеня діяльності вони швидко чи повільно впливатимуть на діяльність підприємства та впливатимуть на його інтереси. Розрізняють горизонтальні та вертикальні зв'язки. (Рис.1.2.).

Горизонтальні зв'язки серед підприємств тієї самої галузі. Вони забезпечують систему взаємовідносин між виробниками подібної продукції. Ці системи працюють разом, виконуючи певні функції. Це співпраця сільськогосподарських компаній, що спеціалізуються на виробництві

подібних видів сільськогосподарської продукції, або вони обрали спільний напрямок. Сільське господарство (одна з основних галузей агропромисловості), сільськогосподарські підприємства з багатьма формами власності (дочірні підприємства, приватні особи, сільське господарство, компанії, приватні сільськогосподарські компанії та ін.), належать до другої сфери комплексу сільськогосподарської галузі. Враховуючи той факт, що всі підприємства цієї галузі є конкурентами одне одному, це можна розглядати як зовнішнє середовище сільськогосподарських підприємств.

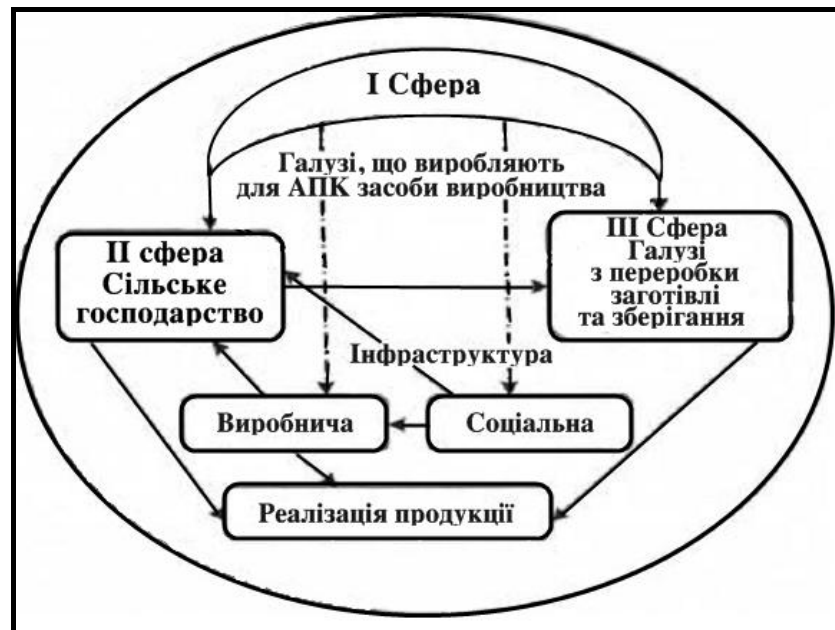

Рис 1.2. Взаємозв'язки та функціональна структура АПК [30.с. 350]

Зовнішнє середовище повинно включати перший район сільськогосподарського комплексу, який охоплює галузі, що забезпечують для нього засоби виробництва. Ці галузі заклали основу для індустріалізації сільськогосподарських підприємств та технологічного прогресу переробної промисловості та системи закупівель шляхом надання переробних та виробничих ресурсів. Таким чином вони виконали функцію надання послуг сільськогосподарським підприємствам, забезпечення ритму, потоку та масового виробництва сільськогосподарської продукції. У результаті продуктивність сільськогосподарських підприємств зазнала якісних змін, покращились виробничі відносини. Сюди входять трактори, сільськогосподарське та харчове машинобудування, тваринництво та виробництво кормів, обладнання для первинної переробки

сільськогосподарської сировини, елеватори та сховища, виробництво мінеральних добрив та хімічних речовин для захисту тварин та рослин, а також виробництво мікроорганізмів та кормова галузь. До зовнішнього середовища належать також галузі, підприємства та організації, що обслуговують сільськогосподарські підприємства, що займаються переробкою сільськогосподарської продукції (третя область сільського господарства): підприємства м'ясної та молочної продукції, підприємства харчової промисловості, підприємства первинної переробки сільськогосподарської сировини, сільськогосподарські підприємства та організації сільськогосподарського виробництва та обслуговування будинків, підприємств та організацій. [9, с.96]

Виходячи з вище сказаного, доцільно виділити прості та складні елементи зосередження в аграрно-промислового комплексу : пункти, центри, кущі, вузли, підрайони, кластери та агропродовольчі зони.

З розвитком ринкових умов у агропромисловому секторі найбільш видозмінюються, у структурно-організаційному аспекті, вертикальна інтеграція, яка за сучасних умов передбачає насамперед здійснення контрольних функцій однією формою чи корпорацією виробництва та збуту продукції, і зазвичай, проявляється у вигляді двох форм: виробничої та корпоративної інтеграції (інтеграції власності). Саме завдяки її розвитку забезпечується єдиний процес у продовольчому ланцюгу від виробництва, закупівлі, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції до реалізації продовольчих товарів споживачам. (Додаток Б)

За умов інтенсивного розвитку Україна має цілком реальні можливості, вже найблищим часом, приєднатися до групи країн – основних виробників сільськогосподарської продукції. У світовому співтоваристві Україна є потенціальним лідером з виробництва зерна, цукру, олії, продуктів переробки молока, овочів, плодів та ягід.

1.2. Методи та методика дослідження

Дослідження складної галузі сільськогосподарської промисловості- це складний і багатогранний процес, що вимагає набору взаємопов'язаних методів. Методологія нашого дослідження базується на теорії та моделі формування територіального сільськогосподарського промислового консорціуму. Їх галузева та територіальна структура, типологія та інші питання теорії складності аграрної галузі.

Думаю, що у методиці вивчення агропромислового комплексу в регіоні можна виділити наступні етапи. На першому етапі для вивчення факторів формування та розвитку агропромислового комплексу в регіоні необхідно проаналізувати природні ресурси та господарський потенціал регіону та визначити вплив кожного з факторів на внутрішню промислову структуру.

Необхідною умовою вивчення сільськогосподарського промислового комплексу є оцінка суспільно-географічного положення району, розгляд його впливу на процес формування комплексу та визначення його плюсів і мінусів. Важливе місце у дослідженнях займають суспільно-географічні фактори формування регіонального сільськогосподарського комплексу. На першому плані визначити рівень господарського розвитку регіону та промислову та сільськогосподарську спеціалізацію країни. Однією з вихідних точок дослідження є з'ясування попиту на сільськогосподарську продукцію в регіоні. Важливим фактором територіальної організації регіонального агропромислового комплексу є особливість населених пунктів, особливо велика система розселення, існування міських агломерацій та великих міст, використання державних та трудових ресурсів [13, с 41].

На другому етапі вивчається галузева та функціональна структура регіонального агропромислового комплексу, а регіональний агропромисловий комплекс виділяється із народногосподарського комплексу, галузей, галузей та виробників, а також прямо чи опосередковано

функціонуючих організацій та установ. Налагоджені зв'язки, пов'язані з виробництвом, зберіганням, транспортуванням, промисловою переробкою сільськогосподарської сировини та реалізацією готової продукції. На цьому етапі основна увага приділяється сільськогосподарським дослідженням, які є базовою галуззю агропромислового комплексу: сучасний стан розвитку сільського господарства регіону, рівень спеціалізації та концентрації виробництва, форма власності, матеріальна та технологія. Основний напрямок фундаменту та його зміцнення.

На третьому етапі вивчається регіональна структура агропромислового комплексу та виділяються його основні елементи. Ця структура відображає регіональні взаємозв'язки виробництва в агропромисловому комплексі, характеризується складом і взаємним розташуванням різних агропромислових комбінацій. Вони відрізняються рівнем та характером промислової інтеграції, географічною концентрацією переробних підприємств, масштабами їх спеціалізованих районів, характером населення, наявністю матеріальних ресурсів, наявністю виробничої та соціальної інфраструктури.

Для того, щоб визначити комплексні та професійні сфери та регіони, необхідно проаналізувати виробничі зв'язки між професійними агропромисловими комплексами регіону і на цій основі визначити ядро агропромислового району і її межі.

Після вибору регіональних структурних елементів необхідно дати його комплексні характеристики, визначити площу, зайняту вибраними елементами, чисельність та щільність населення, структуру сільськогосподарської продукції та регіональні концентраційні характеристики сільськогосподарського виробництва сільськогосподарської продукції та розглянемо основні EAPTS та питання її розвитку.

Четвертий етап зіграв особливу роль у дослідженні, а саме розробку та вдосконалення основного напрямку структури та територіальної організації.

Важливою частиною цього етапу є розгляд питання раціонального природокористування.

Важливою позицією в дослідженнях агропромислового комплексу є дослідження переробної промисловості конкретного професійного комплексу. Визначити розміщення промислових підприємств, ступінь їх виробничої спеціалізації, масштаби виробничих потужностей, коефіцієнт їх використання, обсяг виробництва та асортимент продукції, розмір та характеристики сировинної площі (кількість сільськогосподарських підприємств, ступінь спеціалізації, радіус доставки, кількість пропозиції). Аналіз сезонності виробництва та методи його пом'якшення, збалансовує виробничі потужності та обсяги сировини та виявляє можливості для нових підприємств та організацій та їх сировинних площ. [14]

Методологічно важливим для суспільної географії, при вивченні будь якого об'єкта є положення про вищість практики за теоретичне пізнання, оскільки практика відображає не лише закони розвитку, а й безпосередню дійсність. Це важливо при вивченні таких питань – управління розвитком регіону, районне планування, містобудівництво, ресурсознавстві, а також організації комплексу з урахуванням географічних аспектів.

Результатом взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин є кооперація і поділ праці, а також їхні територіальні форми, створення територіально-господарських та соціальних комплексів, однією з яких є АПК.

Неоцінима роль у вивченні питання належить господарству. У вивченні виробничої діяльності передбачається використання основних господарських показників при регіональному аналізі порівняльної ефективності варіантів розміщення виробництв та рівні в господарському розвитку території, оцінку використання технологічних процесів, організації конструктивного співробітництва з регіональним господарством, використанні господарського розрахунку на різних рівнях регіонального управління, виявлення впливу ринкових відносин на територіальну організацію людської діяльності.

Суспільно-географічне вивчення аграрно-промислового комплексу, як складних динамічних і відкритих об'єктів, вимагає застосування системи підходів і методів наукового пізнання, які відображали б загальнонауковий та галузевий рівні.

При дослідженні агропромислового комплексу в Подільському суспільно-географічному районі ми використовували загальнонаукові методи: систематичні методи, структурний аналіз та синтез, районування, картографія, статистичні дані, математичне географічне моделювання, баланс та регулювання.

Системний метод допомагає розглядати агропромисловий комплекс як цілісний об'єкт, який є складною динамічною структурою з межами і становить його підсистеми. Між підсистемами, заснованими на попередньому взаємозв'язку, між ними існують функціональні зв'язки та параметри і компоненти визначаються як кількісні властивості та і якісні, формулювання функціональних стандартів для складних установ та впровадження результатів досліджень на практиці [27].

Структурний аналіз та синтез промислово-сільськогосподарського комплексу полягає у виявленні функціонального процесу об'єкта шляхом виявлення та розуміння окремих структур (компонентів, територій, суспільства та їх взаємодії).

Методи картографічного моделювання використовуються для наукового відображення позицій та взаємодії різних частин сільськогосподарського промислового процесу, які пов'язані з особливостями природно-географічних умов, ресурсів та суспільно-географічних факторів.

Географічна математика та статистичні методи використовуються для аналізу тісності зв'язків між сільськогосподарськими факторами, визначення впливу окремих факторів, видів сільського господарства та агропромислових підприємств, оптимізації сільськогосподарської сировини та виробничої структури сільського господарства та сільського господарства промислові підприємства. [23]

Для розробки прогнозів функціонування АПК використовуються балансовий і нормативний методи в поєднанні з географічно-математичним.

Також для роботи використовуються методи: порівняльно-географічної ідентифікації, технічне обґрунтування, літературний.

При оцінці ефективності функціонування АПК району застосовуються критерії ефективності – соціальний та екологічний.

Науково-методичні засади дослідження територіальної організації АПК Подільського суспільно-географічного району розглянемо на регіональному рівні, виходячи з умов його функціонування притаманного для перехідної та ринкової аграрної моделі.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Земельні ресурси

Природно-ресурсний потенціал АПК складається з невичерпних (енергетичних, атмосферних, водних, кліматичних), які є відновлюваними, та вичерпних (земельних, лісових, біологічних, мінеральних, рекреаційних) природних ресурсів, які поділяються на відновлювані та обмежено відновлювані (родючість ґрунтів, мінеральна сировина, рекреаційні ресурси, тваринний і рослинний світ) природні ресурси.

Найважливішими складовими природно-ресурсного потенціалу АПК є: земельні ресурси, у тому числі господарського, промислового та іншого призначення. Господарська ефективність та доцільність розвитку АПК, яка визначається загальними закономірностями розвитку продуктивних сил та характеризується значною залежністю агропромислового виробництва від природно-ресурсного потенціалу території, а саме: земельних ресурсів – від їх розподілу за природними угіддями, родючістю ґрунтів; водних ресурсів – за можливістю їх використання для зрошення сільськогосподарських культур, перевезення сільськогосподарської сировини та продуктів її переробки тощо, риборозведення; лісових ресурсів – створення протиерозійних, приполонинних водорегулюючих лісових захисних смуг, які захищають агроландшафти від лінійної й поверхневої водної ерозії та дефляції, пилових і снігових бур, суховіїв, сприяють накопиченню вологи в ґрунті; мисливство; збір продукції лісу для харчової промисловості тощо, корисних копалин – поклади кам'яної солі, вапняків, гіпсу та мінеральні води тощо[10, с 38].

Значна увага до землі пояснюється її важливістю в суспільному відтворювальному процесі. За оцінками фахівців, частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить у середньому понад 40%, за

рахунок використання земельних ресурсів країни формується близько 95% обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання.

Подільський суспільно-географічний район розташована на центральному заході України, охоплюючи Тернопільську, Хмельницьку та Вінницьку області. Він займає площу 60,900 квадратних кілометрів, що складає 10,1% території держави. На сьогодні природні сільськогосподарські ресурси є основою формування агропромислового комплексу в Подільській суспільно-географічному районі, його структури, типів поселень та рівня територіального розвитку. Рівень освоєння земель у цій зоні дуже високий (80,6%), при цьому найбільша частка цього типу земель знаходиться на півдні та південному сході області (91-93%), а найнижча на півночі та крайньому заході.

Типи ґрунтів на Подільщині формуються на лісах та лісоподібних суглинках, піску, пісковикі, вапняку, глині та алювіальних відкладах. Тому чорноземні та сірі лісові ґрунти утворюються на лісах та лісоподібних суглинках, твердих карбонатних породах (дерновий карбонат) та алювіальних відкладах у долинах річок (луки, лучні болота та торф'яні болота).

Чорнозем займає найбільші площі в центральній та східній Тернопільській області, центральній та південній Хмельницькій області, а також на південному заході та північному сході Вінницької області. Чорноземний ґрунт становить 65% суспільно-географічної площі.

У цій місцевості домінують різні типи ґрунтових та сірих лісових ґрунтів, що призводить до високого рівня освоєння сільськогосподарських угідь. Із загальної площі земель (6,096 млн. Га) 80,6% складають землі сільськогосподарських підприємств, орендарів та інших землекористувачів, що займаються сільським господарством. Частка таких земель найвища на півдні та південному сході суспільно-географічного регіону: 91-93%, а найменша на півночі та крайньому заході: 74-78%. [16,18,19]

Розвиток аграрного сектору в регіоні базується на сільськогосподарських угіддях, на які припадає 71% площі суші, що набагато

вище середнього по Україні (63,1%), що свідчить про те, що рівень розвитку сільського господарства Подільського району висока. Однак за останні десять років через збільшення площі лісів частка сільськогосподарських угідь поступово зменшувалась. У структурі сільськогосподарських земель регіону частка ріллі становить 84,4%, що є одним з найвищих показників в українських суспільно-географічних регіонах. У північній частині суспільно-географічного регіону найбільшу частку становлять пасовища та сухі пасовища.

Якщо розглядати Подільський макрорегіон з точки зору адміністративних областей, слід зазначити, що найбільшими земельними фондами є Вінницька та Хмельницька області, тоді як Тернопіль трохи менший. (табл.1.1.)

Таблиця 1.1

Земельні ресурси Подільського макрорайону

	Загальна земельна площа (тис. га)	Земельна площа у користуванні с/г підприємств господарств	У тому числі	
			рілля	Пасовища і сіножаті
Вінницька область	2649,1	1813,2	1647,3	165,9
Тернопільська область	1382,4	959,9	821,7	138,2
Хмельницька область	2062,9	1466,6	1194,1	272,5
Подільський район	6094,4	4239,7	3663,1	576,6

Значна частка земельної площі району зайнята під ріллею (Вінницька область – 1647,3 тис. га, Тернопільська область – 138,2 тис. га, Хмельницька область – 1466,6 тис га), пасовища та сіножаті займають порівняно незначні площі – в загальному - 576,6 тис га, що свідчить про орієнтованість сільськогосподарських підприємств району на вирощування рослинницької продукції[17].

Динаміка площ сільськогосподарських угідь у користуванні різних форм господарювання показує, що в Подільському районі на протязі тривалого періоду відбувалося зменшення площ у користуванні різних сільськогосподарських товариств та збільшенням їх у володінні господарствами населення, проте в останні 5 років картина дещо змінюється

в протилежний бік. У Вінницькій області спостерігається відносно стійка тенденція до переважання площ сільськогосподарських угідь у володінні сільськогосподарських товариств над площами сільськогосподарських угідь у володінні господарств населення. В Тернопільській та Хмельницькій областях ці показники майже рівні. (Додаток В)

В умовах високої розораності, значного розчленування поверхні території зростає кількість ерозованих земель. У деяких місцях району, особливо на заході, показник ерозованості доходить до 60 %, що зменшує збирання сільськогосподарських культур на 15—50 %.

Досить важливим чинником розвитку рослинницької ланки АПК є сприятливість кліматичних умов, які в комплексі з родючими ґрунтами території створюють необхідний базис для вирощування рослин, їх високого рівня врожайності тощо. На території Подільської суспільно-географічної зони помірно-континентальний клімат, і циклони в усі пори року мають великий вплив, найбільша кількість опадів припадає на травень-липень. Середньорічна температура на півночі та південному сході коливається від 7,0 до 8,9 ° С. Влітку температура може піднятися до 38 ° С, а взимку - до -34 ° С. Середня температура січня від -4 ° С до -6 ° С, а липня - від 18,6 ° С до 20,5 ° С. Період, коли температура вище 10 ° С, становить 155-185 днів, а період вегетації - майже 200 днів. Середньорічна кількість опадів коливається від 700 мм до 500 мм, а суспільно-географічна зона з північного заходу на південний схід зменшується. Такі кліматичні умови створюють сприятливі умови для інтенсивного вирощування основних зернових і кормових культур [28].

Вцілому, можна стверджувати, що земельні ресурси Подільського району при умілому їх господарському використанні забезпечують зростання господарської ефективності, ведення сільськогосподарського виробництва, а також розв'язання соціального пакета завдань. При цьому особливо важлива роль належить чиннику власності на земельні угіддя. Зміна відносин власності на землю, поява ринку землі невідворотно впливатиме на

виробничі умови в АПК, змінюватиме традиційні форми функціонування його ланок.

2.2. Суспільно-географічні чинники розвитку

Фермери, географи та соціологи вивчають теорії, методи та інші питання формування комплексу. Адже об'єктивний процес формування комплексу відбувається на суцільних територіях та у відповідних суспільно-географічних умовах. Складний процес формування є результатом взаємодії господарського та суспільного розвитку. Господарський розвиток пов'язаний із структурною перебудовою агропромислового комплексу, покращенням функціонального складу та регіональної структури, розвитком агропромислової інтеграції, вертикальної та горизонтальної кооперації, складністю та поєднанням виробництва та формуванням товарних районів та регіонів. Реформа різних видів сільськогосподарської продукції, спеціалізація та спеціалізація. Реформа всього АПК, регіонального, внутрішньорегіонального, міжвідомчого та внутрішньогалузевого підкомплексу (Додаток А).

Проаналізувавши функціональні особливості АПК Подільського суспільно-географічного району можна виділити кілька груп суспільно-географічних чинників, що найбільш суттєво впливають на ефективність функціонування комплексу.

Географічне розташування Подільської суспільно-географічного району слід вважати унікальним та дуже корисним для ефективної роботи агропромислового комплексу. Розташування регіону в межах країни можна оцінити як центральний. На заході область межує з Карпатами, на півночі - центральній та півдні - з Чорноморським регіоном. Також у Вінницькій області на півдні цей регіон також має доступ до держав, що межують з Молдовою. По-перше, серед позитивних моментів слід наголосити на транспорті та географічному розташуванні. Район розташований на перехресті міжнародних залізниць, шосейних доріг, трубопроводів та магістралей.

Дуже важливим фактором ефективної роботи агропромислових комплексів Подільського району є те, що вони можуть забезпечити велику кількість трудових ресурсів, особливо у сільській місцевості. Трудові ресурси суспільно-географічних регіонів становлять більше половини всього населення, але ця частка поступово зменшується. Працездатне населення у сільській місцевості зменшується, що впливає на зростаюче навантаження населення. Рівень зайнятості становить близько 87%. Це майже природно, оскільки частина працездатного населення зайнята в домашніх господарствах та на присадибних ділянках або залежить від інших людей. [16]

За даними 2019 року, серед усіх адміністративних регіонів регіону частка людей, зайнятих у сільському господарстві, значно перевищує частку інших сфер зайнятості, що свідчить про те, що область має високий ступінь сільськогосподарської спеціалізації (Табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Кількість зайнятого населення Подільського району за видами господарської діяльності

	Сільське господарство, мисливство, рибальство	Промисловість	Будівництво
Вінницька	225,6	70	18
Тернопільська	137,1	36,7	13,8
Хмельницька	150,1	65	15,8
Подільський район	512,8	171,7	47,6

Важливим аспектом ефективної роботи виробничих підрозділів агропромислового комплексу в регіоні є ефективність використання ресурсного потенціалу, яка залежить від багатьох взаємопов'язаних факторів, що впливають на рівень і структуру регіону та визначають тенденції розвитку промисловості. В умовах ринкових відносин роль показників витрат посилила господарські відносини у вигляді товарів. У цьому відношенні суспільно-географічний район Подільська дуже ефективно використовує свій

природний та трудовий потенціал, про що свідчить висока продуктивність сільського господарства в інших регіонах.

Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від структури ресурсного потенціалу. Ферми в цій галузі мають високу ефективність виробництва, а структура ресурсного потенціалу характеризується відносно великою часткою основного капіталу та оборотних коштів, тоді як земельні ресурси відносно невеликі. У випадку однакової якості сільськогосподарських угідь частка виробничих фондів у ресурсному потенціалі вища, що призводить до збільшення на 1000 українських гривень за гектар сільськогосподарських угідь.

Важливим аспектом підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу Подільського суспільно-географічного регіону є спеціалізація підприємств на виробництві певних видів сільськогосподарської продукції. Це створює сприятливі умови для формування господарсько ресурсного потенціалу та забезпечує його оптимальну структуру.

АПК Подільського суспільно-географічного району зазнав значних змін з проведенням реформ організаційно-правового характеру. Здійснення у 2000 р. глобальних суспільно-географічних перетворень на селі, а саме створення на базі колишніх КСП підприємств ринкового типу та завершення найвідповідальнішого етапу земельної реформи — приватизації землі, дали змогу здійснити позитивні зрушення. [17, 2].

Господарська основа нинішніх аграрних відносин району полягає в платності землекористування і різноманітність форм господарювання (оренда, особисті селянські господарства, фермерства, агрофірми, радгоспи, агроконсорціуми тощо). Новий господарський механізм передбачає ринкові умови функціонування в аграрній сфері.

Ринок - це система товарно-грошових відносин, область обміну, що виникає в процесі виробництва та розподілу матеріальної продукції. Ринкові відносини - це характеристики рівня розвитку виробництва в суспільно-

географічних регіонах і взаємозв'язку між товаром і валютою, а також стану і співвідношення попиту і пропозиції товарів і послуг.

Без торгівлі немає обміну товарами. Це їх процес від виробничого поля до поля споживання. Ринок у будь-якому регіоні не може розвиватися. Торгівля здійснюється не на базі підприємств і підприємств, а є своєчасною діяльністю, спрямованою на приватних осіб або їх групи, підприємства та організації, спрямованої на розвиток торгівлі та розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Перший бізнес рівнозначний поняттю "підприємництво", що означає господарську діяльність, спрямовану на розвиток виробництва та максимізацію прибутку.

Підприємства аграрного напрямку діяльності за ринкових умов повинні керуватись таким поняттям як самоокупність. Самоокупність – спосіб господарювання, що передбачає покриття всіх затрат підприємств на виробництво з виручки від реалізації продукції і отримання прибутку, який забезпечує необхідний рівень рентабельності для простого прибутку[4, с.57].

Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств Подільського району в цілому свідчить про поступове підвищення цього показника, проте в останні роки така тенденція дещо змінюється.

Найприбутковіші компанії - у Тернопільській області, їхня рентабельність за останні роки сягнула 20-30%, відповідні показники у Хмельницькому та Віннезії досягли в середньому 10-20%.

Характеристикою ринкового господарства є конкуренція, тобто боротьба між виробниками за продаж готової продукції та найвищий прибуток. Коли ринкове господарство сировини насичується, конкуренція стає особливо жорсткою.

Агропромисловий комплекс на Подільщині розвиває різні форми конкуренції.

1. Конкуренція серед фермерських господарств різних форм власності, включаючи: приватну, колективну, державну та змішану форми.

2. Для конкуренції між формами управління для цього завжди використовують виробничі принципи самодостатності, самодостатності та високого прибутку.

3. Конкуренція між фермами, які виробляють однорідну продукцію.

4. Конкуренція між різними галузями господарства , щоб конкурувати за ринок своєї продукції [4].

Господарська ефективність виробництва в різних галузях господарства дуже різниться. Наприклад, овочі, картопля, худоба - найвигідніші в індивідуальних та селянських господарствах, тоді як у громадських та колгоспах вирощування зерна та виробництво цукрових буряків вигідніше.

Дослідження попиту, потреб, умов і цін на товари дозволяє оптимізувати розподіл товарів у центральній частині країни, раціоналізувати обмін товарами між різними регіонами та експортувати їх. Формування фінансово-кредитних механізмів передбачає створення відповідної фінансової інфраструктури, групи фінансово-кредитних установ, які надаватимуть прямі послуги у сферах фінансування та позики фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з агропромисловими підприємствами.

Однією з головних господарських передумов функціонування АПК суспільно-географічного району, є інвестиції у виробничу та переробну ланки комплексу. За обсягами інвестицій в аграрну сферу Подільський макрорайон посідає перше місце, а Вінницька та Тернопільська області входять в трійку лідерів по інвестуванню в сільське господарство, де частка цих інвестицій в останні роки складає понад 20 %.(таблиця 2.3.)

Таблиця 2.3.

Інвестиції в сільськогосподарське виробництво Подільського району

(% від загального обсягу інвестицій)

	2005	2010	2020
Вінницька	14,3	22,7	24,2
Тернопільська	13,8	22,2	25,1
Хмельницька	8,8	14,6	23,4

Такі обсяги інвестицій сприяють фінансовому підйому агропромислового комплексу району, та все ж попри відчутну нестачу інвестиційних коштів, частково стимулюють до розвитку основні ланки аграрного сектору району.

2.3. Розвиток інфраструктури

Інфраструктура є дуже важливою ланкою в роботі агропромислового комплексу, включаючи підприємства та організації, що обслуговують агропромисловий комплекс. Вони забезпечують загальні умови для розвитку виробництва та діяльності людини. За своїм призначенням інфраструктура як цілісна система поділяється на виробничу та суспільну.

Виробнича інфраструктура включає:

- система логістики (електроенергія, природний газ, водопостачання тощо);
- Матеріально-технологічна система постачання та закупівель сільськогосподарської продукції, ліфтів, холодильних та складських приміщень;
- Система, яка доставляє продукцію споживачам (розподільні холодильники, оптові бази тощо);
- Транспорт та зв'язок для задоволення виробничих потреб усіх галузей та підприємств сільського господарства.

Структура виробництва агропромислового комплексу забезпечує взаємозв'язок різних стадій процесу відтворення: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Завдання виробничої інфраструктури - забезпечити нормальну роботу сільськогосподарських підприємств, позбутися їх нетипових функцій та сконцентрувати свою енергію на основних видах

діяльності. Ефективність виробничої інфраструктури відображається у збільшенні виробництва, підтримці якості та усуненні сільськогосподарських втрат.

Соціальна інфраструктура складається з таких установ:

- дошкільні навчальні заклади, навчальні заклади, наукові установи;
- заклади охорони здоров'я, спорту, охорони навколишнього середовища;
- житлово-комунальні послуги;
- Роздрібна торгівля та громадське харчування;
- Громадський транспорт, комунікації;
- Інформаційні послуги;
- Служби охорони праці та техніки безпеки [21, с. 173].

Завдання соціальної інфраструктури - забезпечити нормальну роботу, відтворення та консолідацію робочої сили. Ефективність соціальної інфраструктури агропромислового комплексу відображається у підвищенні продуктивності праці та рівня життя його працівників. (Додаток Е)

Транспортна система Подільського суспільно-географічного району сприяє внутрігалузевим та міжгалузевим зв'язкам. Розвинена транспортна мережа району, забезпечує зв'язки між основними ланками, дає змогу швидко доставляти вироблену продукцію до переробних підприємств та до споживачів.

Подільська область має досить густу мережу залізничних та автомобільних доріг. Експлуатаційна довжина громадської залізниці становить 2536 кілометрів. Основні лінії: Київ-Одеса (через Козятин та Жмеринку); Київ-Львів; Вапнярк-Знам'янка; Козятин-Бердичів; Вінниця-Гайворон; Київ-Шепетівка-Тернопіль-Чернівці та ін. Основні залізничні вузли: Тернопіль, Козатин, Вапнярка, Вінниця, Чортків, Шепетівка. 17 400 кілометрів з твердим покриттям доріг. Основні з них: Луцьк-Тернопіль-Чернівці; Львів-Тернопіль-Хмельницький-Київ. Навігацію здійснюють Дністром та Південний Буг. В обласному центрі є аеропорт. Через територію суспільно-географічного району проходить газопровід "Союз", газопровід

"Уренгой-Помари-Ужгород". Необхідно вдосконалити систему транспортної інфраструктури агропромислового комплексу "Поділля", який сьогодні слабо розвинений і не балансує з основними районами агропромислового комплексу, створивши підприємства, які раціонально переробляють сировину: м'ясо та молочна промисловість, згідно із закордонними звітами. Високотехнологічні зразки для температурного зберігання міської картоплі та фруктів.

Заклади торгівлі та громадського харчування в Подільському районі розміщені нерівномірно, в основному найбільш забезпеченими ними є великі та середні міста, набагато гірша ситуація склалась в сільській місцевості, де торгове обслуговування розвинено досить слабо.

Досить складна ситуація в Подільському районі з будівництвом, об'єктів соціальної сфери в сільській місцевості, де зосереджені основна маса трудових ресурсів, зайнятих в АПК, що спричинено низьким рівнем фінансування.

Окрім газифікації сіл (кількість яких все ще незначно зростає), фактично припинено капіталовкладення в інші сфери соціального розвитку.

Дошкільні класи становили лише 38,6% від загальної кількості сільських поселень, школи - 67,9%, обласні лікарні, амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти - 3,1%, 9,0% та 55,8% відповідно, водопостачання 23%, 1% газифікаційні населені пункти 36,8%.

Матеріально-технічний фундамент школи, що функціонує, знаходиться в надзвичайному стані. Третина існуючих шкіл не має жодного інженерного обладнання (водопостачання, очищення стічних вод, парове опалення тощо). Порівняно з містами, рівень доступу до Інтернету у сільських школах у 2,5-3 рази нижчий. Іншими словами, для сільських дітей брак інформації є проблемою.

Більше 15% сіл не тільки не мають лікарняних служб, але й не мають мобільних служб. Проблеми в галузі культури, торгівлі та побуту.

Більше третини діючої соціальної інфраструктури потребує капітального ремонту.

На нашу думку, для покращення рівня інфраструктури Подільського району необхідно:

- Посилити роль держави у проведенні соціальної політики на селі із застосуванням стимулів і правового регулювання на основі розробки федеральних програм і законів щодо соціального розвитку села;

- Вишукати у федеральному і регіональних бюджетах довгострокові інвестиційні кредити для індивідуального житлового будівництва на селі;

- Сільгоспідприємствам, які продовжують утримувати об'єкти соціальної сфери, надавати гарантії, пільги в реалізації продукції, в кредитуванні і застосовувати до них заохочувальні заходи;

- Компенсувати сільгоспідприємствам витрати на утримання залишених у них об'єктів з місцевих бюджетів на рівні прийнятих нормативів;

- Знизити сільгоспідприємствам податки, включаючи і земельний, пропорційно витратам на утримання залишених у них об'єктів;

- Прискорити передачу соціальної сфери місцевої влади з впорядкуванням оподаткування на утримання її об'єктів усіх товаровиробників, розташованих у сільській місцевості, а також у міській, якщо виробництво пов'язане з експлуатацією ресурсів села;

- Заохочувати створення споживчих кооперативів, агропромислової інтеграції (об'єднання, асоціації, агрокомбінати) та інших форм об'єднань різних землекористувачів з соціального обслуговування населення.

РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Територіально-галузева структура Подільського району

Як уже згадувалося раніше, Подільський регіон займає сприятливу центральну територію на правому березі України. Цей регіон вносить багато додаткової вартості в загальне виробництво України, особливо сільськогосподарської продукції. Додаток показує його внесок, особливо роль регіону у валовій доданій вартості. (Додаток Д).

Промисловість

На промисловість припадає 44,5% загального обсягу випуску цінної продукції. Як показано в додатку, суспільно-географічний район Подільська спеціалізується на виробництві сільськогосподарської продукції, тому в структурі сектору переважає переробна промисловість агропромислового комплексу. Паралельно з нею працює електроенергетика, машинобудування та металообробка, промисловість будівельних матеріалів та легка промисловість. (Додаток Д)

Галузі суспільно-географічного району мають достатні виробничі потужності, щоб забезпечити належний розвиток продуктивності праці та використання наявних трудових ресурсів. Найбільш перспективною є легка промисловість, яка є і залишається галуззю спеціалізації со суспільно-географічних регіонів.

Електроенергія в цьому районі представлена Ладизинською ТЕС (Вінницька область) та Хмельницькою АЕС. Регіон виробляє понад 11 мільярдів кіловат-годин електроенергії, на частку якої припадає 6,5% України, яка може забезпечити власні потреби та постачати електроенергію до сусідніх країн.

Машинобудівний комплекс тут був створений після війни. В основному він задовольняє потреби сільського господарства та харчової промисловості.

Також в регіоні існують компанії з виробництва інструментів та верстатів, які виробляють електротехнічну продукцію та вироби з інструменту. Вінницький завод транспортних підрозділів виробляє деталі для тракторів та зернозбиральних комбайнів. Обладнання Калиновського-цукрового заводу, тернопільсько-бурякозбиральний комбайн. У Хмельницькому виробляють трансформаторні підстанції, деталі тракторів, ковальсько-штампувальне обладнання. Сільськогосподарська техніка, деревообробний інструмент - у Кам'янці-Подільському, електрообладнання - у Тернополі (Виробниче об'єднання «Пожежна охорона»). У Красилові випускають технічне обладнання для харчової промисловості. Машинобудівна промисловість поступово відновлюється та розвивається.

Промисловість будівельних матеріалів у цій галузі розвинена, в основному з використанням місцевої сировини в якості сировини. Це Гніванський, Желевський, Губнівський гранітний кар'єри, Кам'янець-Подільський цементний завод - один із найпотужніших цементних заводів України (річна потужність 3,6 млн. тонн цементу), Глуховицький завод каолінів; Калинівський завод ДСП, Джурінський завод вапнякових блоків; Вінниця, Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Гніван, Ладижин, Тернопільське об'єднання з виробництва будівельних матеріалів та заводи залізобетонних конструкцій інших міст.

Інші галузі включають хімічну промисловість (Вінниця) з виробництва мінеральних добрив та сірчаної кислоти, Будфарфор та Художньо-керамічний завод у Полонську, Тернопільський фарфоровий завод, Скляний завод "Славата", Підволочиську пластичний завод та фармацевтичний завод у Тернополі.

Агропромисловий комплекс

Суспільно-географічний район Подільська характеризується високим рівнем освоєності сільськогосподарських угідь. Вона спеціалізується на виробництві круп, цукрових буряків, м'ясних та молочних продуктів. На цій території вирощують озиму пшеницю, ячмінь, боби, кукурудзу, цукрові буряки та овес,

просо, гречку, соняшник, картоплю, тютюн тощо. У Придністров'ї розвивається виноградарство, яке є сировиною для виноробної галузі.

Тваринництво та свинарство є домінуючою галуззю. Порівняно розвинене птахівництво, бджільництво та ставкове рибництво. Тваринницька галузь має хорошу кормову базу: харчова промисловість (цукор, алкоголь, фруктові та овочеві консерви), кормові культури та кормова промислова продукція утворюють багато відходів.

Легка промисловість

У регіоні розвиваються всі основні підгалузі легкої промисловості: текстиль, одяг, взуття та трикотаж. До виробників текстильної продукції належать: Тернопільське виробниче об'єднання «Текстерно», Кам'янець-Подільський бавовняний комбінат, Кременецький комбінат бавовняної пряжі, Заліщицька фабрика текстильних та художніх виробів, Дунаєвець та Славутицька фабрична тканина. Подільська область виробляє шосту частину тканин в Україні.

Виробничий одяг: Вінниця (виробниче об'єднання імені В. Володарського та «Поділля»), Хмельницький (виробниче об'єднання «Спецодяг»), Тернопіль, Чортків, Кам'янець-Подільський, Могилев-Подільський, Гайсин, Хмільник, Козятин та ін.

Взуттєва промисловість розташована у Тернополі, Хмельницькому, Тереховлі та Вінниці і Тернополі, Турчин. У Тернополі працює фабрика штучного виробництва шкіри. Виробництво шкіряних та галантерейних виробів знаходиться у Заножцях у Вишнівцях та Тернополі і Хмельницькому.

Трикотажні фабрики є у Вінниці, Хмельницькому, Тернополі, Кам'янці-Подільському, хутрове виробництво - у Жмеринці.

Харчова промисловість

Це найбільш розвинена галузь в регіоні. Він об'єднує 15 основних галузей, у тому числі понад 3000 підприємств, а загальна вартість виробленої продукції перевищує 2,5 млрд. гривень (що становить 10,3% від загальної продукції української харчової промисловості).

У суспільно-географічному районі функціонує 64 цукрові заводи. Цукрові залишки використовували у 23 виноробнях. В районі є потужні заводи з переробки овочів та фруктів. Вони розташовані у всіх містах району.

Виробництво та переробка м'ясної та молочної продукції розташовані у всіх регіонах та обласних центрах суспільно-географічного району. Частка продукції експортується за межі регіону у вигляді готової продукції.

Виробництво борошна та зернових широко розроблено у всіх обласних центрах та великих містах області: виробництво солодоців та жирів у Вінниці, Чорткові, Хмельницькому та пивоварних заводах - у Вінниці, Могилеві-Подільському, Бершаді, Піврові, Чернатині, Микулинцях тощо

Слід зазначити, що значна частина харчових компаній характеризується відносно низьким рівнем технологій та технологічного розвитку, відстаючи від своїх аналогів за кордоном. Однак харчова промисловість регіону має великий попит на продукцію і вийшла на міжрегіональний та міжнародний ринки (особливо фруктові та овочеві консерви, м'ясні та ковбасні вироби, рафінований цукор, вино та горілка, безалкогольні напої та інші продукти).

Транспортна система

Район має густу залізничну та автомобільну мережу. Загальна довжина залізниці становить майже 2,5 тисячі кілометрів. Залізниця пов'язана з усіма регіонами країни, а також досягла міжнародного рівня.

Є 21000 кілометрів з твердим покриттям доріг. Він має зв'язки з усіма регіонами країни та за кордоном. Великі вантажі перевозяться через Поділ (у всіх напрямках - з півдня на північ, схід на захід і навпаки).

Район транспортується на Придністров'ї та Південний Буг. Обласні центри пов'язані повітряним транспортом. В районі існує багато транспортних трубопроводів для нафти та природного газу.

Капітальне будівництво

Як і в багатьох частинах країни, за останні роки інвестиції в промисловий розвиток значно скоротились. Це негативно вплинуло на розвиток та поліпшення якості виробництва нових продуктів.

Недостатні інвестиції в господарській розвиток регіону не сприяють успішному розвитку продуктивності праці, а також не можуть забезпечити конкурентоспроможність продукції, тим більше, що не створили необхідних умов для ефективного відтворювального процесу господарства регіону. Лише невелика кількість компаній має власні кошти для розширення та розвитку виробництва.

Зовнішня діяльність

Суспільно-географічний район Подільська характеризується низьким рівнем зовнішньоекономічної діяльності. Експорт становив 2,5% від загального обсягу експорту України. Імпорт становить близько 1,5%. Типові позитивні тенденції експорту щодо імпорту у всіх регіонах області. У Вінницькій області експорт перевищив імпорт у 1,6 рази, а у Тернопільській та Хмельницькій областях - у 1,5 рази. Провідною галуззю з експортом є харчова промисловість. У майбутньому, в основному завдяки машинобудуванню та енергетичній промисловості, регіон матиме можливість розширити обсяги та кількість експортної продукції.

Розвиток соціальної сфери

Незважаючи на сприятливі природні ресурси та кліматичні умови, розміщення суспільно-географічного регіону, за останні роки рівень розвитку соціальних комплексів значно впав. Площа житлового будівництва, освіта та медичні заклади зменшили інвестиції, зменшилось забезпечення торгових площ, зменшилось обслуговування підприємств громадського харчування та побутових послуг. Зменшується кількість розважальних закладів і частота відвідувань театрів і кінотеатрів. Ці тенденції особливо незадовільні в сільській житловій мережі та малих містах з єдиною промисловою структурою.

Однак спостерігається позитивна тенденція: кількість вищих навчальних закладів збільшується (в регіоні їх налічується 78, з яких 24 мають рівень сертифікації ІР-ІV, порівняно з 54-1 та Р). Приблизно 100 000 студентів навчаються в сертифікаційних установах рівня РІ-ІV, а приблизно 45 000 студентів навчаються на рівні ІР. Важливо підготувати висококваліфікованих фахівців у Тернопільському національному університеті, Вінницькій бізнес-школі, Хмельницькому державному технічному університеті Поділля.

Суспільно-географічний регіон значно відстає від рівня доходів на душу населення в Україні. Як результат, грошові витрати та заощадження громадян є відносно низькими, що становить лише 60% середніх витрат та заощаджень на душу населення в Україні.

У цій галузі низька заробітна плата та значна частина працездатного населення не зайняті вигідною для суспільства роботою.

Екологічна ситуація

Суспільно-географічна зона Подільська розташована в районах, де зростає ймовірність виникнення стихійних лих, таких як урагани, зсуви та лісові пожежі. Крім того, техногенні екологічні надзвичайні ситуації (забруднюючі речовини, аварії на зв'язку, вибухи тощо) трапляються в регіоні щороку, а

кількість надзвичайних екологічних ситуацій в регіоні сягає 15% від загальної кількості таких інцидентів в Україні. Загальна кількість шкідливих речовин, що викидаються в атмосферу, становить близько 260 000 тонн, з яких більше половини (56%) знаходиться у Вінницькій області. Одним із стійких джерел забруднення повітря є Ладижинська ТЕС.

Високий ступінь обробітку ґрунті негативно позначається на екологічному стані агропромислового комплексу, в природних та географічних умовах Поділля обробіток ґрунту призведе до його поступової деградації.

Захист навколишнього середовища та запобігання техногенним аваріям дуже важливі, і зменшення впливу на господарство, природу та здоров'я населення стає все більш важливим. Особливо важливо врахувати, що на цій території розташована Хмельницька атомна електростанція, яка є потенційним джерелом техногенних екологічних небезпек.

3.2. Система управління аграрним розвитком у ринкових умовах

Розвиток галузі переробки сільськогосподарської продукції та пріоритетний розвиток села в національному господарстві визначаються особливою важливістю та незамінністю сільськогосподарської продукції в житті людини та суспільства, а також пошвавленням фермерів як орендодавців, мораллю та потребами людей.

Основним змістом національної аграрної політики є низка правових, організаційних та господарських заходів, спрямованих на підвищення ефективності аграрного сектору, вирішення соціальних проблем сільського населення та забезпечення стійкого та всебічного розвитку сільських територій.

Господарські перетворення в аграрній сфері України, переконливо свідчать про відсутність впевненості у господарюючих суб'єктів, щодо дотримання умов виконання угод в торгівлі сільськогосподарською продукцією, оскільки процеси розпорядження приватною власністю

(передусім землею) з метою отримання прибутку, створення ринку страхових послуг і біржового ринку, забезпечення юридичного захисту сільгоспвиробників здійснювалися асинхронно, а держава не змогла забезпечити подолання асиметричності розвитку інститутів ринку, яка виникла внаслідок цього. [1, 3].

Держава, роль якої в забезпеченні аграрного розвитку зростає, не може дозволити розорення аграрних товаровиробників через їх суттєву залежність не лише від природних ресурсів, а і від коливань кон'юнктури ринку та конкуренції. До того ж, нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, приводить до парадоксального явища: в урожайні роки селяни, через здешевлення продукції, можуть втрачати більше доходу, ніж в роки з несприятливими погодними умовами.

На наш погляд, необхідно звернути увагу ще на один аспект аграрного ринку – певну незалежність товаровиробника, який здійснює господарську діяльність на засадах приватної власності. В умовах командно - адміністративної системи України, ведення сільськогосподарського виробництва було залежним від рішень, які приймалися централізовано держпланом або галузевим міністерством. Безумовно, керівники і спеціалісти аграрних підприємств вирішували безліч завдань, пов'язаних із виробництвом продукції, але це були питання технології, питання асортиментної. Цінова, збутова політики знаходилися поза межами їх компетенції, таким чином, централізація планового господарства породжувала ефект відокремлення відповідальності за виробництво продукції від відповідальності за її використання, яку несла держава, разом із цим, товаровиробники позбавлялися й кон'юнктурного ризику.

В ринкових умовах, з точки зору ступеня залежності, можна виділити два види товаровиробників:

а) *незалежні*, які займаються підприємством, використовуючи свою приватну власність (землю, капітал);

б) *залежні*, які здійснюють управління господарською діяльністю підприємств, що їм не належать (у даному випадку форма власності не має значення).

Саме незалежні суб'єкти ринку несуть усю повноту ризиків (природних і кон'юнктурних) і через, це відчують постійну потребу в запасах капіталу.

Вплив особливості функціонування ринкового аграрного сектору на прийняття управлінських рішень на рівні сільськогосподарських підприємств можна узагальнити на три типи факторів:

-Перша група включає умови функціонування сільськогосподарського ринку, які близькі до чистої конкуренції та забезпечують велику кількість виробників, які продають стандартизовану або однорідну продукцію. Це запобігає неціновій конкуренції та виробникам впливати на рівень цін на їх товарному ринку та можливість вільного входу та виходу з ринку;

-Другий тип факторів пов'язаний із сучасною проблемою: його суть полягає у забезпеченні стабільності доходів сільськогосподарських товаровиробників, що виявляється в коливаннях цін та доходів сільськогосподарської продукції протягом багатьох років. Ці коливання зумовлені особливістю виробництва галузі, і ця особливість значною мірою залежить від погоди та кліматичних умов.

-Третя група факторів, що стосуються макро. проблему у порівнянні з підприємствами інших галузей, проблема низького доходу сільськогосподарських товаровиробників. Основними причинами цієї проблеми є нееластичність попиту на ціни на сільськогосподарську продукцію, дисбаланс попиту та пропозиції та відносна мобільність сільськогосподарських ресурсів [11,25].

Тому можна сказати, що українські сільськогосподарські підприємства потребують ефективних механізмів управління для підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності всієї галузі.

ВИСНОВКИ

Агропромисловий комплекс України завжди був і залишається однією з головних ланок господарського розвитку України та важливим об'єктом досліджень суспільної географії. Україна вже давно є потужним виробником сільськогосподарської продукції. Завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам (включаючи найкращі в світі чорноземи, багатий сільськогосподарський досвід та виробничі навички та вигідне суспільне географічне розташування), вона має значний територіальний розподіл праці. Традиційно основою сільськогосподарської спеціалізації є виробництво зернових, буряків та цукру, соняшнику та олії, льону, овочів та фруктів, продукції тваринництва.

Дослідження АПК Подільського суспільно-географічного району виявили значний потенціал у розвитку основних галузей комплексу, сукупність сприятливих чинників розвитку створили необхідні умови для розвитку потужного розвитку АПК.

Сільське господарство Подільського району має дуже специфічні галузі знань - зернові, цукрові буряки, картопля, овочі, молочні продукти та м'ясо, а також свинарські ферми. Провідна роль належить цукровій галузі. Є 62 заводи, які переробляють третину цукру в країні. Загалом, регіон пропонує великі можливості для довгострокового розвитку сільського господарства. У той же час існує багато соціальних проблем, які потребують вирішення. Постачання землі для кожного жителя села є недостатнім. Збереження та покращення родючості сільськогосподарських угідь, активізація великої кількості малих міст та міських поселень, особливо поселень, віддалених від великих міст регіону, досі не вирішені. Тому необхідний комплексний план розвитку суспільно-географії Подільського регіону. Необхідно поглибити спеціалізацію південного регіону Поділля на вирощуванні овочів, ягід, цукрових буряків, зернових, особливо зернових та тютюну. Тут ви можете отримати найвищий урожай гречки в Україні

Необхідно вдосконалити систему інфраструктури агропромислового комплексу Поділля, який сьогодні слабо розвинений і не балансує з основними районами агропромислового комплексу, щоб створити підприємства, які раціонально переробляють сировину: за зарубіжними високотехнічними зразками м'ясну та молочну промисловість, температура зберігання картоплі та фруктів.

Для повного використання ресурсів Поділля доцільно інтегрувати переробну промисловість на основі високих технологій для повнішої переробки сільськогосподарської сировини для прогнозування оптимальної структури сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4) / За ред. П. Т. Саблука та ін. - К.: ІАЕ УААН, 2000. - С. 141.
2. Балабанов Г.В., Кобзєв О.М., Семенченко Г.В Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект. - К: УАРР/ПАП, 2000.
3. Балабанов Г.В., Язиніна Р.О. Агропромислова інтеграція // Географічна енциклопедія України. - Т.1.- К.: УРЕ, 1989.
4. Балабанова Г.В., Нагірна В.П., Нижник О.М. Трансформація структури господарства України. – К.: Міленіум, 2003, с. 57
5. Борщевский П.П., Прейгер Д. К., Иванух Р.А. Региональная специализация сельскохозяйственного производства Украины. — К.: Наукова думка, 2001. — 197 с.
6. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти). – К.: Інститут економіки НАН України, 2003. – 124 с.
7. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. - К.: Либідь, 1998. - 168 с.
8. Горбатов С.М., Хвесик М.А. Проблеми нормативно-правового забезпечення формування ринку землі в Україні / Землепорядкуваний вісник. – К.: 2002- вип.2, с.67
9. Жук М.В., Круль В.П. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2002. – 293 с.
10. Королєва Н.И. Социально-экономические и эколого-географические аспекты развития пригородного агропромышленного комплекса // Проблемы комплексного развития территории. - К.: Наук. думка, 1994.
11. Малюк С.Н. Агропромышленное комплексобразование и развитие территории. Экономико-географическая типология развития

региональных АПК // Проблемы комплексного развития территории. - К.: Наук. думка, 1994.

12. Методические рекомендации по исследованию агропромышленных комплексов в целях рационального природопользования. - Киев: Отделение географии МГИ АН УССР, 1983.

13. Нагірна В.П. Концептуальні засади суспільно-географічних досліджень АПК України (трансформації і перспектива) // Київський географічний щорічник. - 2002. - Вип. 1. - С.53-64.

14. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування). - К.: Наук. думка, 1995.

15. Нагірна В.П. Типізація сільських регіонів України із суспільно-географічних позицій // Регіональна економіка, 1998. - № 3.

16. Офіційний сайт Вінницької обласної державної адміністрації:
<http://www.vin.gov.ua/>

17. Офіційний сайт Державної служби статистики України:
<http://www.ukrstat.gov.ua/>

18. Офіційний сайт Тернопільської обласної державної адміністрації:
<http://www.oda.te.gov.ua/>

19. Офіційний сайт Хмельницької обласної державної адміністрації:
<http://www.adm.km.ua/>

20. Паламарчук М. М., Язынина Р.А. Специализированные агропромышленные комплексы и методические основы их экономико-географического исследования // География и природные ресурсы. - 1983.- № 4.

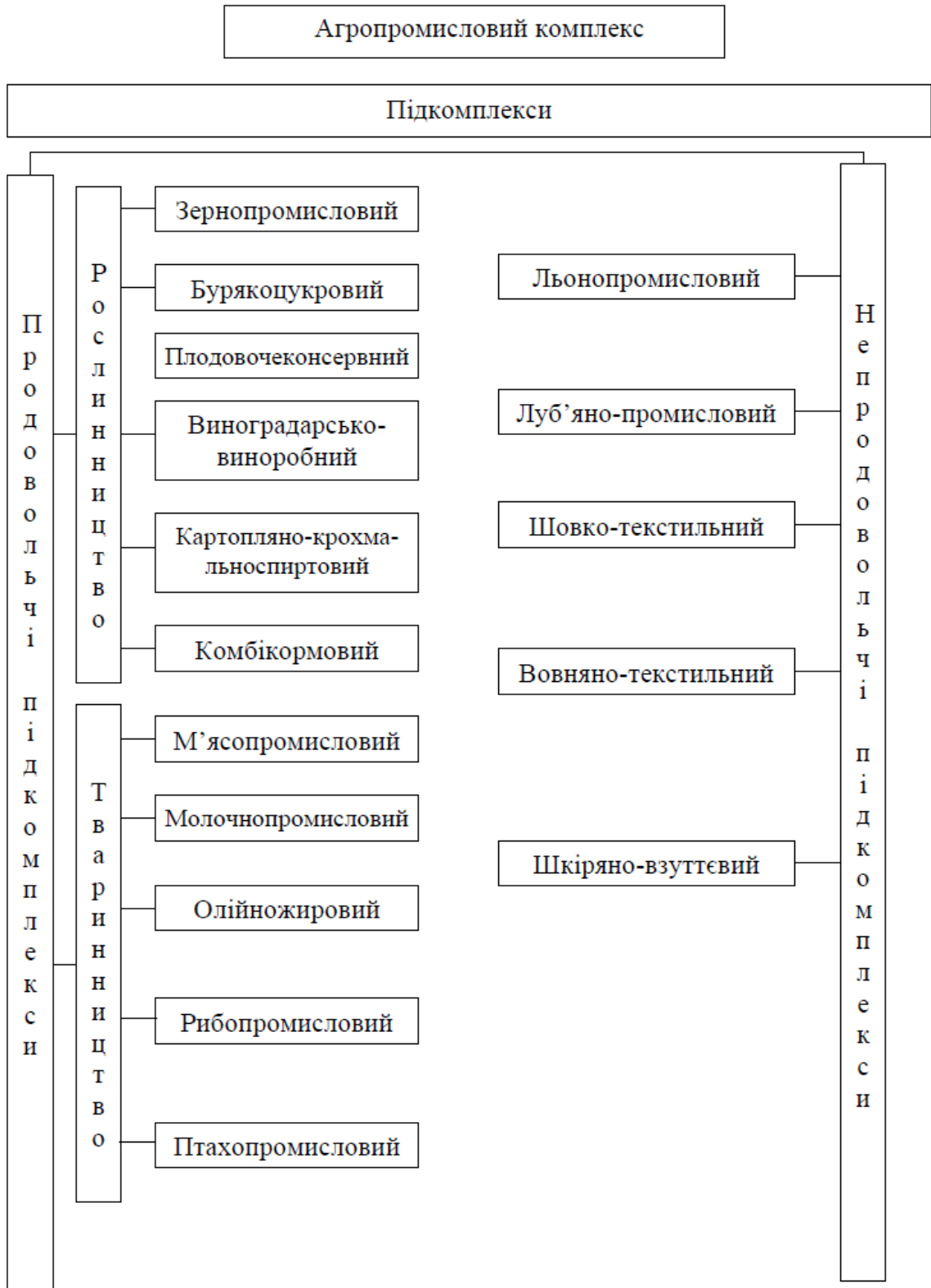
21. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. - К.: Знання, 1998.

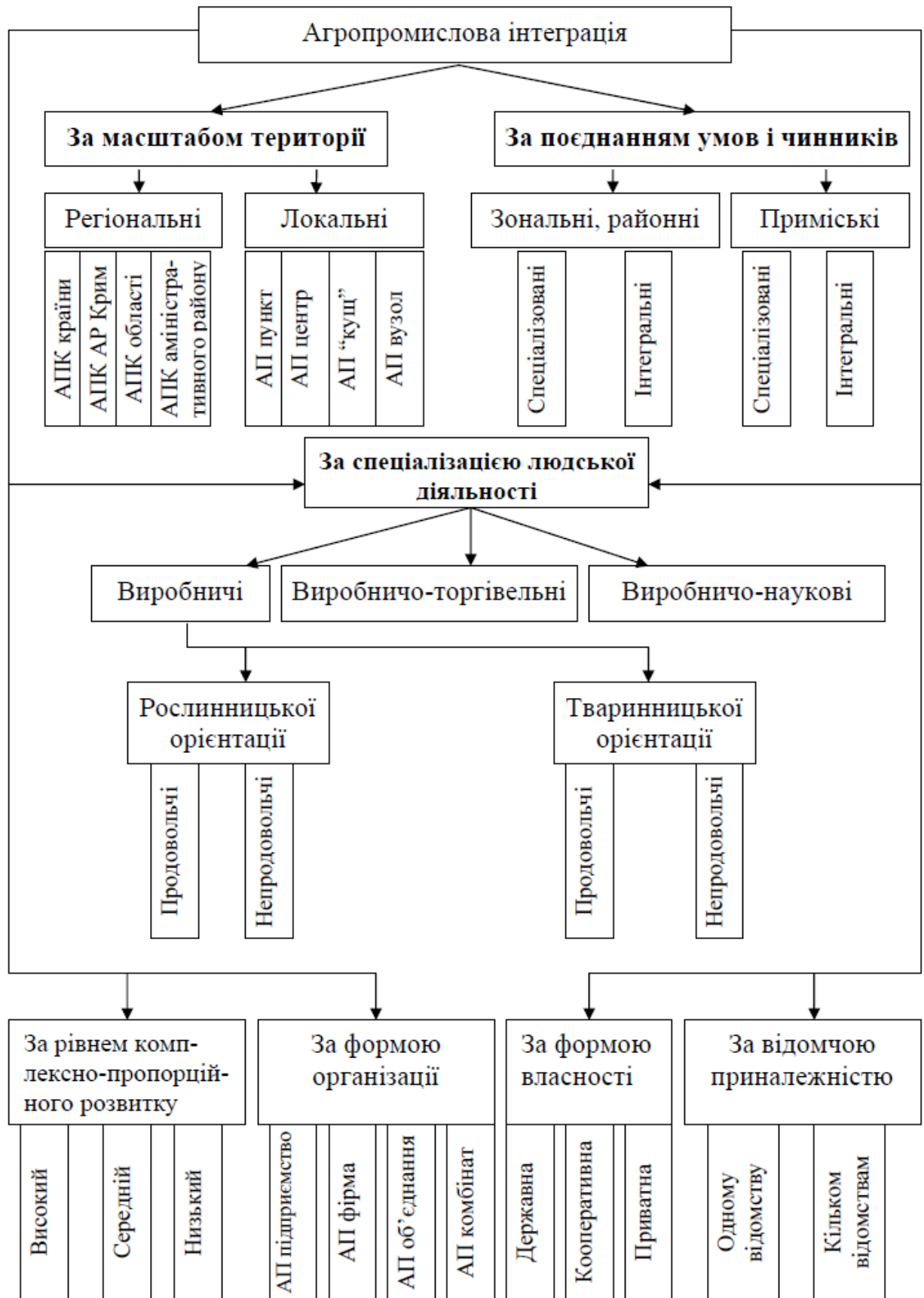
22. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1996. – 231с.

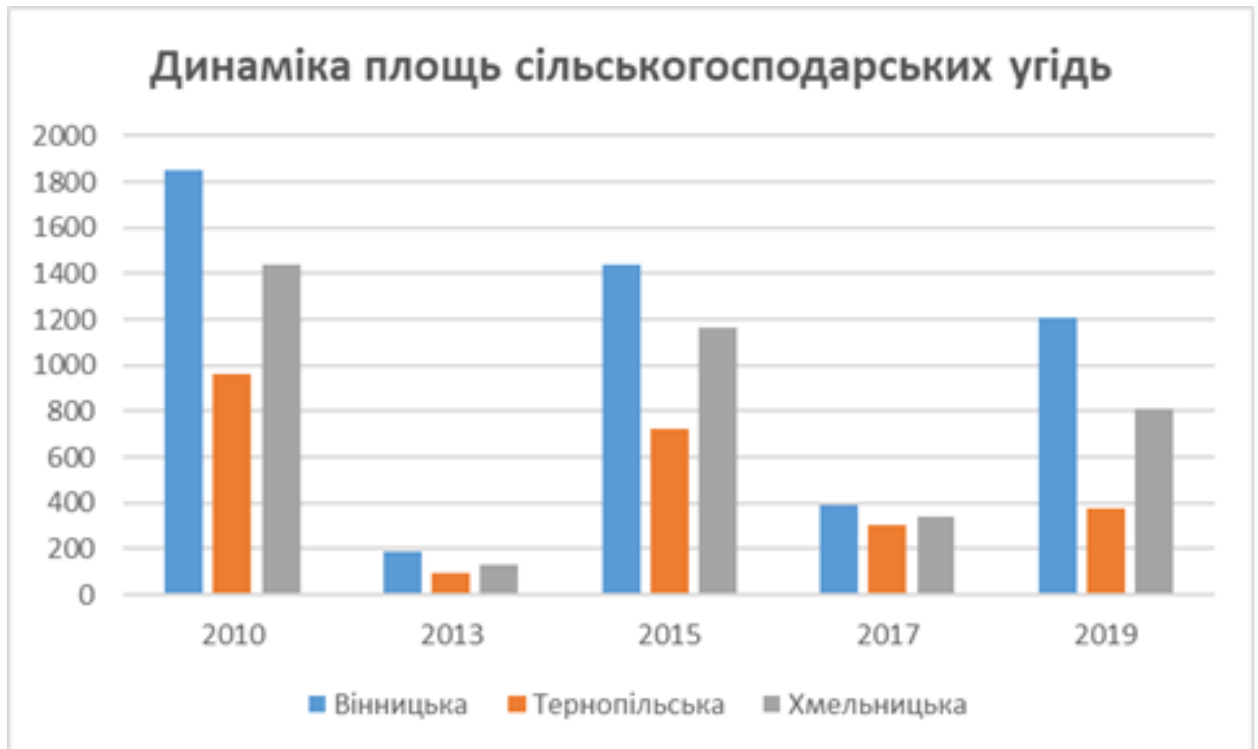
23. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів.-К.: Либідь, 1997

24. Розміщення продуктивних сил України / за ред. Є. П. Качана. – К.: Вища школа. – 1997 р.
25. Сухий Петро Олексійович «Формування та розвиток АПК західноукраїнського регіону (суспільно-географічний аналіз)» К-2009
26. Теоретические основы функциональной структуры промышленного комплекса экономического района. / Паламарчук М. М., Процко Н.П., Горленко И.О. и др. – К.: Наук. думка, 1972.
27. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
28. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 444 с.
29. Язынина Р. А. Специализированный аграрно-промышленный комплекс и его территориальная организация. - К.: Наук. думка, 1979.
30. Горбонос Ф.В., Черевно Г.В. Економіка підприємств: Підруч.-К.: Знання, 2010. – 463 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК В

Соціально-економічна характеристика Подільського району

	Подільський район	Тернопільська область	Хмельницька область	Вінницька область
Територія, тис. км ²	60,3	13,8	20,6	26,5
Населення, млн. чол.	3,98	1,08	1,3	1,6
Міське населення, частка в населенні району, %	43,0	23,5	35,7	40,3
Сільське населення, частка в населенні району, %	52,0	28,0	30,6	41,4
Зайнятість, частка в Україні, %	3,1	2,2	3,2	3,7
Безробітні, частка в Україні, %	9,8	3,1	3,8	2,9
ВВП, частка в Україні, %	7,6	1,7	2,7	3,2
ВВП, тис. грн/1 чол.	2633,6	800,5	969,2	916,9
Обсяг промислової продукції, частка з України, %	4,8	0,7	1,9	2,1
Обсяг с/г продукції, частка в Україні, %	14,7	3,6	4,7	6,4
Експорт, частка в Україні, %	4,3	0,9	1,6	2,3
Імпорт, частка в Україні, %	2,4	0,5	0,3	1,1
Капітальні вкладення, частка в Україні, %	6,5	1,5	2,3	2,7
Іноземні інвестиції, частка в Україні, %	2,5	1,3	0,9	0,3
Частка приватизованих підприємств у загальній їх кількості в Україні, %	7,8	2,2	2,5	3,1

ДОДАТОК Д

**ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ПРОМИСЛОВОСТІ
ПОДІЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОННУ**

Галузі промисловості	Територіальна структура %				Галузева структура %			
	Подільський регіон	Вінницька область	Тернопільська область	Хмельницька Область	Подільський регіон	Вінницька область	Тернопільська область	Хмельницька Область
Уся промисловість	35,3	15,7	5,7	13,9	95,2	94,9	90,7	96,3
Електроенергетика	6,5	3	0,2	3,3	22	22,3	4,1	28,4
Чорна металургія	0,1	0,0	0,1	0,0	0,7	0,4	1,6	0,6
Хімічна і нафтохімічна промисловість	0,8	0,5	0,3	0,0	1,3	1,7	3,3	0,0
Машинобудування і металообробка	3,6	1,6	0,5	1,5	13,1	12,7	12,3	14,1
Деревообробна промисловість	1,7	0,5	0,3	0,9	1,1	0,7	1,2	1,4
Промисловість будівельних матеріалів	6,6	2	0,7	3,9	4,8	3,2	3,5	7,1
Легка промисловість	5,7	3,2	1,7	0,8	2,5	3,1	5	0,9
Харчова промисловість	10,3	4,9	1,9	3,5	49,7	51,5	59,7	43,8

ДОДАТОК Е

**ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ**

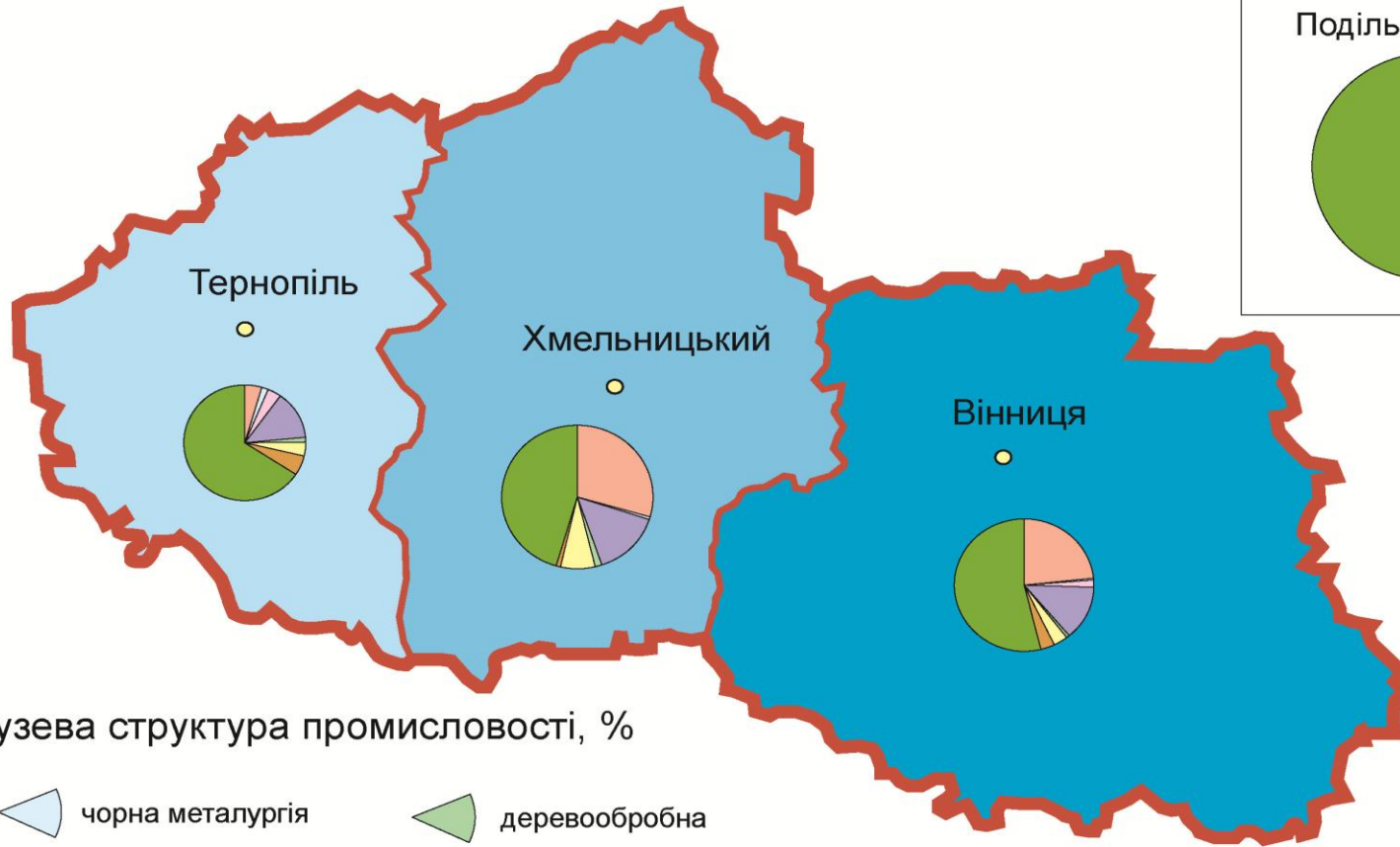
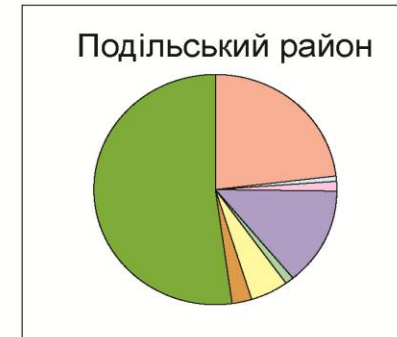
(млн.грн)

	2011	2013	2015	2017	2019
Вінницька	3260	2760	10740,2	12754,3	14064,1
Тернопільська	1849,1	2421,1	5641,4	4405,7	45480,7
Хмельницька	2160,6	2986,7	8218,2	9389	12524,8

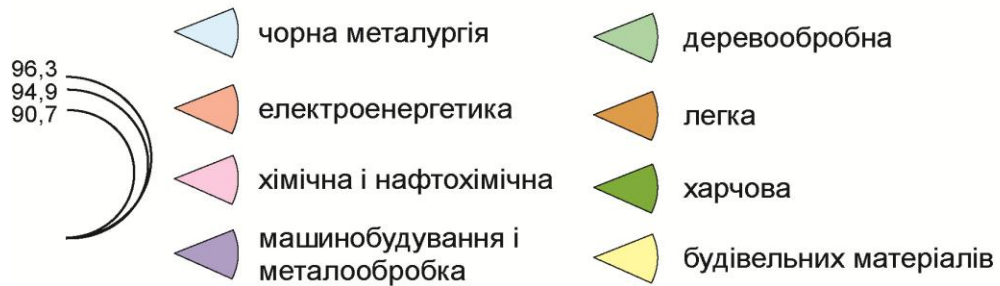
ДОДАТОК Є

Територіально-галузева структура промисловості

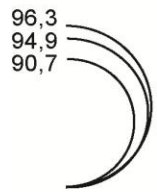
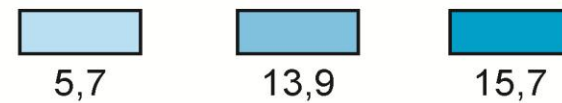
Подільський суспільно-географічний район

Галузева структура промисловості, %

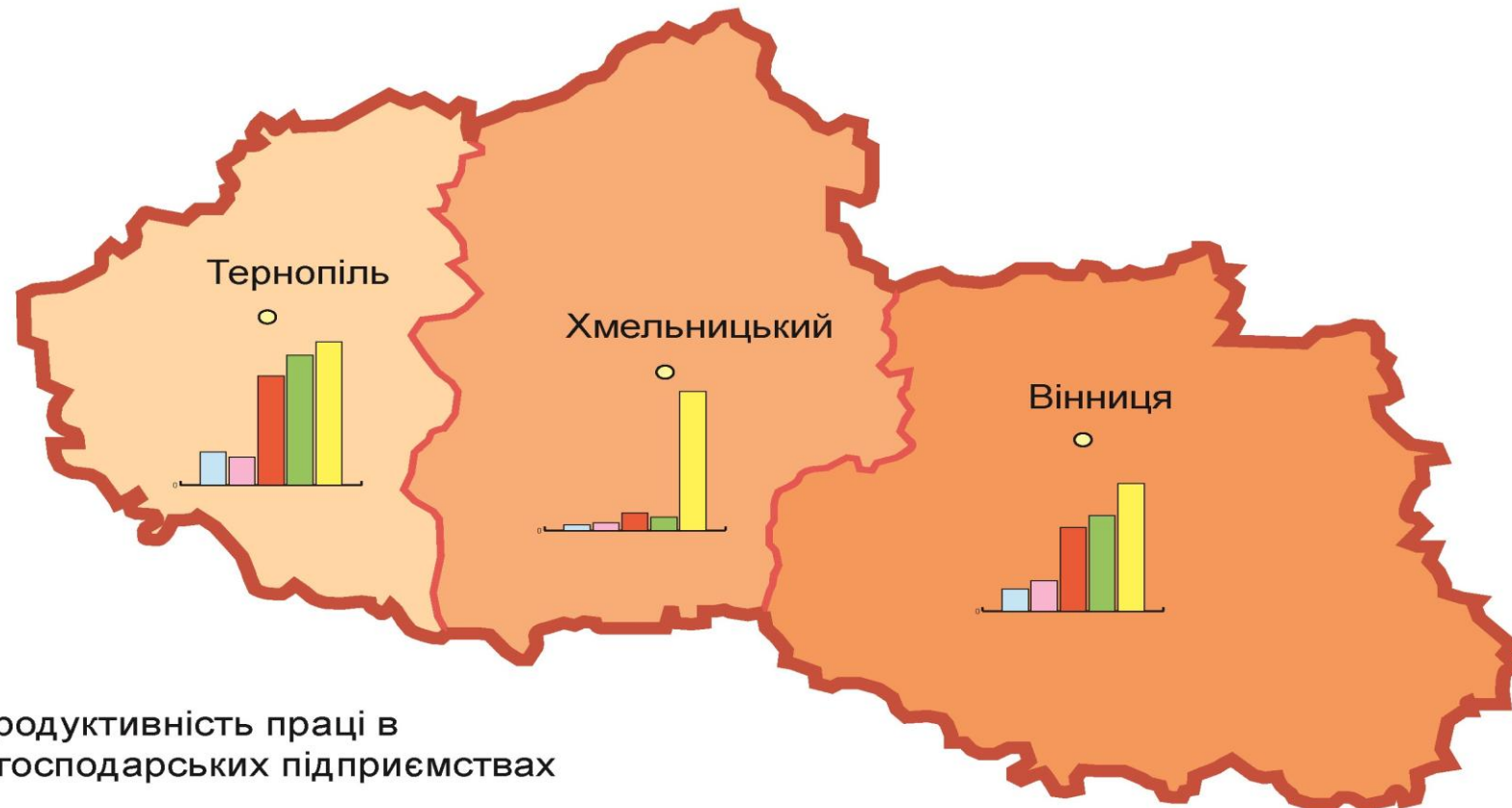

Територіальна структура промисловості, %

ДОДАТОК Ж

Подільський суспільно-географічний район (сільське господарство)

Продуктивність праці в
сільськогосподарських підприємствах

а - 2011
б - 2013
в - 2015
г - 2017
д - 2019

Обсяг с/г продукції, частка в Україні, %

3,6

4,7

6,4